
ZAKONJAČE U BOGIŠIĆEVOM OPŠTEM IMOVINSKOM ZAKONIKU

Milija Rašović

The goal of this work is to shed some light upon the role and importance of legal maxim in Valtazar Bogišić's General Property Code, to describe their roots in the Roman law, as well as the application in the positive law of Montenegro. Legal maxims are articles of the eighth division of the sixth part of the General Property Code. Their role is not to create law, but to help interpret the law, which is the subject matter of the text.

Uloga i značaj Zakonjača u Bogišićevom Opštem imovinskom zakoniku, kao i uloga i značaj jednoga takvoga djela uopšte, tema je koja bi mogla biti predmet i nekih većih studija iz oblasti prava; tema koja uvijek mami svojom aktuelnošću. U ovome radu ćemo dati uvid u neke komponente značaja Bogišićeva šestoga dijela Zakonika koji, prema mišljenju brojnih proučavalaca ovoga spomenika crnogorske pravne tradicije, čini bitnu kariku u lancu Zakonika, bez koje on ne bi bio to što jeste.

U prvome dijelu rada skrenućemo pažnju na samu izradu i značaj Opšteg imovinskog zakonika, te na njegove strukturne komponente. Važno je istaći da, iako prije Bogišićevog imamo zakonike Petra I i knjaza Danila, Opšti imovinski zakonik

predstavlja pravu novinu na crnogorskoj pravnoj sceni. U periodu u kojem Crna Gora i njeni građani nailaze na brojne nejednakosti unutar samoga društva, pojavljuje se Valtazar Bogišić, koji na poziv knjaza Nikole dolazi u Crnu Goru sa zadatkom da napravi takav zakonik, koji će naići na pozitivan odziv među crnogorskim narodom. Vodeći se crnogorskom tradicijom i običajima, specifičnim crnogorskim duhom i mentalitetom, a sve to oblikujući crnogorskim narodnim izrazom, Valtazar Bogišić stvara kapitalno djelo iz oblasti prava na teritoriji Crne Gore.

Naredni dio rada bavi se šestim dijelom Opšteg imovinskog zakonika, kojega čine objašnjenja i nadopune članova smještenih u prethodnih pet djelova Zakonika. Sam Valtazar Bogišić bio je mišljenja da Zakonik ne bi bio potpun bez toga dijela, zbog čega je posebnu pažnju posvetio upravo njemu. I zaista, od velikog značaja je taj dio, ne samo za onovremenu Crnu Goru, već i za razumijevanje i shvatanje određenih članova Zakonika i dan-danas.

Na stranicama koje slijede, nakon objašnjenja šestoga dijela Zakonika, pokušali smo da osvjetlimo ulogu i značaj Zakonjača, kao i da opravdamo njihovo mjesto u samome Zakoniku. Toj temi pristupili smo sa istorijskog, sociološkog i pravnoga aspekta, trudeći se da kroz prizmu sva četiri navedena aspekta rasvijetlimo značaj i ulogu Zakonjača, kao svojevrsnog pravnog uzora narednim generacijama sličnih pravnih spisa.

Nadalje, analizirajući pojedinačno svaku od Zakonjača, nastojali smo da uvidimo njihove korijene u rimskom pravu, kao i njihovu primjenu u pozitivnom pravu Crne Gore.

Bogišićev rad na Opštem imovinskom zakoniku

Valtazar Bogišić rođen je 1834. godine u Cavtatu, gdje je stekao osnovno obrazovanje. Studije prava završio je u Beču,

pored toga bavio se i filozofijom, filologijom i historijom. Na svakome od navedena četiri polja njegovoga djelovanja ostavio je značajan pečat, ali ipak će ostati upamćen po svome doprinosu pravnoj nauci. Njegov doprinos pravnoj nauci je nemjerljiv, autor je oko pedeset naučnih radova iz oblasti običajnog prava, pravne historije, teorije i metodologije prava. Ipak, kao njegova kapitalna djela izdvajaju se: *Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru* i *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*. Bogišić je imao zvanje profesora Univerziteta u Odesi, na katedri za Istoriju slovenskih prava. Bio je član brojnih naučnih i akademskih zajednica, veoma cijenjen u naučnim krugovima toga vremena. U prilog njegovim intelektualnim sposobnostima ide činjenica da je govorio gotovo sve slovenske jezike, a bio je poznavalac više stranih jezika, na kojima je i pisao.

Godine 1872. prihvata poziv crnogorskoga knjaza Nikole da izradi građanski zakonik za Crnu Goru. Sa radom počinje naredne godine i na tome će provesti sljedećih petnaest godina, do konačnog objavljivanja *Zakonika* 1888. godine. Ovime se ne završava njegova služba na tlu Crne Gore, jer će 1893. godine stupiti na mjesto ministra pravde. Na ovoj poziciji biće do februara 1899, tj. nešto više od pet godina. Nakon 1899. godine, odlazi u Pariz gdje nastavlja svoj naučni rad. Godine 1908. Bogišić umire u Rijeci, ostavivši za sobom obimno i plodno naučno djelo, čija vrijednost vremenom nije oslabila, te je njegovo djelo aktuelno i danas.

Kao što smo već istakli, rad na Zakoniku Bogišić počinje aprila 1873. godine. U njegovome radu razlikujemo dvije etape koje su se za petnaestogodišnjega rada jasno izdiferencirale. Prva etapa obuhvatala je: sastavljanje ankete (upitnika) sa oko dvije hiljade pitanja, sprovođenje te ankete na prostorima Crne Gore, Hercegovine i Albanije, zatim sakupljanje spomenika staroga prava Grbaljske župe i sudskih isprava u Paštrovićima,

izučavanje naučne i stručne literature koja bi mu koristila u izradi Zakonika, da bi posljednji korak ove etape bio sastavljanje nacрта OIZ-a.¹ U drugoj etapi, Bogišić je izvršio detaljnu analizu svakoga člana nacрта, na oko sto sjednica u crnogorskome Odboru za pregledanje i pretresanje OIZ-a, zatim je pristupio i sačinjavanju konačne verzije Zakonika. Druga etapa rada na Zakoniku okončana je njegovim proglašenjem od strane knjaza Nikole.²

Prilikom izrade Zakonika, pored običajna prava i pravne svijesti Crnogoraca, Bogišić se oslanjao na druge građanske zakonike toga vremena. Konsultovao se i sa drugim evropskim i svjetskim pravnicima, koji su učestvovali u izradama zakonika, sa ciljem da što potpunije i temeljnije obavi dobijeni zadatak. Komparativnom analizom tadašnjih aktuelnih evropskih zakonika, Bogišić dolazi do rješenja koja može primijeniti pri izradi svoga Zakonika, a koja će biti u duhu crnogorske pravne tradicije.

Rad na sakupljanju građe za zakonik, Bogišić je počeo proučavanjem usmenih i pisanih izvora, koji su mu u tome periodu bili dostupni, a do zaključaka je dolazio i na osnovu neposrednih opažanja u toku rada. Kako ističe Z. Rašović, konsultovao je arhivske materijale Senata, okružnih načelstava i kapetanskih sudova.³ Takođe, ugledao se i na građu njegovih prethodnika na teritoriji Crne Gore, odnosno na zakonike Petra I Petrovića i knjaza Danila.

Prije stupanja na snagu *Opšteg imovinskog zakonika* Valtazara Bogišića, formiran je Odbor za pretres i pregledanje teksta Zakonika, čiji su odbornici bili: vojvoda Đuro Matanović, član Velikog suda i Državnog savjeta; Jagoš Radović, član Velikog

---

¹ Vidi: Zoran P. Rašović: *Bogišićeve pravne izreke*, CANU, Podgorica, 2016, 110-111.

² Vidi: Zoran P. Rašović: op. cit, 111.

³ Vidi: Zoran P. Rašović: op. cit, 112.

suda i Gavro Vuković, takođe član Velikog suda, koji je ujedno i jedini od odbornika iz Crne Gore bio pravnik.⁴ Organizator Odbora i njegov predsjedavajući bio je dr Valtazar Bogišić. Organizovana su tri čitanja OIZ-a i to: na Njegušima, Cetinju i Rijeci Crnojevića. Nakon potonjeg čitanja, Bogišić odlazi u Pariz, gdje piše konačnu verziju Zakonika.

Godine 1888. Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru stupa na snagu. Proglašenje je obavljeno na Cetinju, u prostorijama Biljarde. Ovim činom prestaje da važi Danilov zakonik, koji je do tada bio na snazi. U *Glasu Crnogorca* je ostalo zapisano da su se 26. aprila 1888. godine u devet ura oglasila velika zvona radi Božije službe povodom proglašenja *Građanskog zakonika*.⁵

O Opštem imovinskom zakoniku

Sam naziv Zakonika – *Opšti imovinski zakonik* - govori nam o njegovome sadržaju. Naime, on je *imovinski* jer reguliše stvarno i obligaciono pravo, dok termin *opšti* upućuje na njegovu primjenu na sve Crnogorce, kao i na to da pravila, koja on donosi, manje-više zna svaki pripadnik crnogorskoga naroda.

Kada je u pitanju struktura Zakonika, on je sačinjen od šest djelova. Svaki od djelova nosi poseban naslov, koji direktnije upućuje na ono što se članovima, koji se nalaze u tome dijelu, određuje. Prvi dio nosi naslov *Uvodna pravila i naređenja*, drugi *O vlastini i drugim vrstama prava ukorijenjenih u stvari*, zatim slijedi *O kupovini i o drugim glavnijim vrstama ugovora*, četvrti dio je pod naslovom *O ugovorima u opšte, kao i o drugim poslovima, djelima, prilikama od kojih dugovi potječu*, peti *O čovjeku i o drugim imanicima kao i svojevlasti i u opšte o*

---

⁴ Zoran P. Rašović: op. cit, 113.

⁵ Navedeno prema: Zoran P. Rašović: op. cit, 118.

*raspolaganju u imovinskim poslovima, dok potonji dio nosi naslov Objašnjenja, određenja i dopune.*⁶

Iako je uvriježeno mišljenje da Opšti imovinski zakonik reguliše stvarno i obligaciono pravo, od izuzetne je važnosti istaći činjenicu da, pored odredbi stvarnog i obligacionog prava, postoje odredbe ustavnopravne, međunarodnopravne, procesne i srodne prirode. Naravno, najveći dio odredbi jeste imovinskoga karaktera, ali to nikako ne isključuje postojanje odredbi drugoga karaktera. Tako se *pravne ustanove stvarnog, obligacionog „komunskog“, kućnog, međunarodnog i procesnog prava prepliću i uzajamno prožimaju sa moralnim normama i običajno-pravnom praksom.*⁷

U ovome Zakoniku nedostaju porodičnopravne i nasljednopravne odredbe, osim nekih koje u sebi sadrže imovinske elemente. Naime, nasljedno i porodično pravo u uskoj su vezi sa ne pravnim načelima i zavise od moralnih, vjerskih i porodičnih uslova, te ih Bogišić ne unosi u Zakonik. Pored toga, ova prava se ne mogu dijeliti, ne zastarijevaju i ne mogu se novčano iskazati.⁸

Specifičnost Bogišićevog Zakonika ogleda se i u posve neobičnoj upotrebi jezika, koji je u najvećoj mogućoj mjeri prilagođen narodu. Naime, on je pred sebe postavio cilj da izradi takav zakonik koji će biti razumljiv svakome čitaocu, odnosno bilo kojem stanovniku Crne Gore. Dobra upućenost u književnojezičke norme i osobenosti crnogorskoga jezika, umnogome mu je pomogla u tome poslu. Trudio se da, što je više moguće, izbjegava složene pravničke termine, čije je značenje poznato jedino ljudima *od struke*, već je za svaki od tih

---

⁶ Vidi: Mijat Šuković: *Istorija zakonodavstva Crne Gore 1769-1916*, CID i Pobjeda, 2006, 164.

⁷ Petar Đ. Stojanović: *Nastajanje savremenog prava u Crnoj Gori (1850-1900)*, CANU, Titograd, 1991, 167.

⁸ Vidi: Mijat Šuković: *op. cit.*, 161.

termina tražio ekvivalent u narodnome govoru. Zbog svega toga, najčešći epiteti koji se pripisuju Bogišićevom jeziku u Zakoniku jesu: pitak, narodni, zgrušan i jasan.⁹

U pravnoj literaturi, Zakonik je obrađen najviše sa teorijskoga aspekta, dok je njegova primjena stavljena u drugi plan. Opšti imovinski zakonik je na snazi bio oko pedeset godina, a ukinut je *Zakonom o nevažnosti pravnih propisa donijetih prije 6. aprila 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije*. Primjena Zakonika na prostoru Crne Gore nije tekla glatko. Naime, gledajući presude crnogorskih sudova toga vremena, svjedočimo mali broj presuda koje se direktno pozivaju na OIZ.

Osnovni principi kojih se Bogišić držao prilikom sastavljanja Zakonika ogledaju se u sljedećem: ozakoniti pravne ustanove koje žive u narodu ili bar imaju korijena u običaju; između zakona i običaja valja da postoji saglasnost, jedno drugo da ne isključuje nego da nadopunjuje; Zakonik mora biti takav da isključuje svaku prinudu prilikom njegove primjene; građa zakonika treba da bude tako raspoređena da se postepeno ulazi od konkretnog ka apstraktnom; zakon ne smije smetati društvenom razvitku, i na kraju, zakon mora pružiti Crnogorcima opštu sliku o pravu u inostranstvu i inostranstvu o pravu u Crnoj Gori.¹⁰

Šesti dio – određenja, objašnjenja i dopune u OIZ-u

Šesti dio Opšteg imovinskog zakonika podijeljen je na osam razdjela, a sa sobom donosi objašnjenja, određenja i dopune u OIZ-u. Može se reći da tekst Zakonika sadrži dvije vrste objašnjenja: kratka objašnjenja riječi i fraza, koje su zastupljene u prvih pet djelova Zakonika, a sa druge strane, objašnjenja koja se nalaze u šestom dijelu OIZ-a¹¹. Ova, druga grupa objašnjenja,

---

⁹ Vidi: Ljiljana Jokić: *Istorija prava*, IVPE - Cetinje, Podgorica, 2009, 323.

¹⁰ Vidi: Ljiljana Jokić: op. cit, 321.

¹¹ Vidi: Zoran P. Rašović: op. cit., 153.

obuhvata 265 članova. Razlog za postojanje ovakvih objašnjenja i nadopuna pronalazimo u Bogišićevoj težnji da zakonske odredbe, koje se nalaze u tekstu, što više približi običnim ljudima crnogorskoga krša, među kojima nije bilo onih pravno pismenih. Bogišić je smatrao da je najbolje sva objašnjenja sakupiti na jedno mjesto *kao dodatak zakoniku nego ih razvijati po svemu zakoniku: od mojih pet prvih djelova nećeš naći ni jedne definicije, osim uzgrednih*¹², što je i sam istakao u jednom od svojih pisama.

Bogišić je vodio računa i pri sakupljanju građe za ovaj dio Zakonika, trudeći se da bude maksimalno precizan i jasan, pa se trudio da se ni među objašnjenjima ne nađu neka koja bi bila suvišna. Šesti dio Zakonika sadrži nekoliko vrsta materijala, kako to uočava Z. Rašović u svome radu, i to: objašnjenja neophodnih teorijskih razmatranja, opredjeljenja, određenja tj. definicije instituta i riječi, neke teorije koje nijesu našle svoje mjesto u prethodnih pet djelova Zakonika i *regulae iuris* iz osmoga razdjela.¹³ I kad su u pitanju definicije, koje su sastavni dio ovoga razdjela, Bogišić se držao već ustaljene prakse pisanja na narodnome jeziku. Naime, Bogišić se trudio da nađe u narodnome jeziku riječ koja u svome značenju sadrži upravo ono značenje koje se nameće pravnim terminom, a opet takvu riječ koja je poznata i bliska svakome govorniku toga kraja.

Ovaj dio, nerijetko od strane samoga autora označavan kao *šesta knjiga*, raspoređen je u 265 članova, od ukupno 1031, koliko ih Zakonik sadrži. Bogišić je htio da normativne djelove Zakonika oslobodi od objašnjenja, te ih je smjestio u ovaj dio. Ovaj dio Zakonika, sa svim svojim objašnjenjima, određenjima i dopunama, posjeduje didaktički karakter.¹⁴ Didaktički karakter napomena koje su pratile OIZ, koje su ponekad bile veličine eseja, će predstaviti opravdanje za

---

¹² Navedeno prema: Zoran P. Rašović: op. cit, 154.

¹³ Vidi: Zoran P. Rašović: op. cit, 155.

¹⁴ Vidi: Ljiljana Jokić: op. cit, 322-323.

prednost novih pravnih ustanova; one će biti odgovorne što će te ustanove zaživjeti u neposrednoj praksi.¹⁵

Bogišić je često nailazio na izreke koje imaju različito značenje, zavisno od slučaja na koji se odnose. Tako, na primjer, Z. Rašović navodi izraz *dužnik*, koji se u običnom životu upotrebljavao da označi ne samo lice koje je dužno, već i lice koje potražuje.¹⁶ Zbog poteškoća s terminima, Bogišić se često konsultovao sa umnim ljudima iz naroda, među kojima je bilo onih vještih s riječima koji su kadri da opišu i ono čemu ekvivalentan pravni termin nijesu znali. Kada bi pronašao odgovarajući termin, pustio bi da rešeto vremena odluči da li će se on ukorijeniti u narodu. S druge strane, pak, kada se ne bi mogao opredijeliti za određeni termin, posezao bi za običnim riječima¹⁷, jer zalud bi bilo upotrijebiti bilo kakav „visokoumni“ izraz, ako njega narod ne bi razumio.

Godine 1879, prilikom susreta s knjazom Nikolom u Beču, Bogišić je na uvid podnio tekst Zakonika pisan u pet knjiga, kao i posve novi dio nazvan šesta knjiga, pod nazivom „Objašnjenja, određenja i dopune Zakoniku“, koji se sastojao, u toj verziji, od 360 članova.¹⁸ Taj dio zapravo je preteča šestoga razdjela konačne verzije Zakonika, objelodanjene 1888, s jednom razlikom – prva verzija sadrži 360, a konačna 265. članova.

Bogišić je stalno imao na umu da istovremeno sa Zakonikom objavi i zabilješku o principima kodifikacije, koju bi štampao uz sam tekst Zakonika. Međutim, zbog nedostatka saradnika na tome poslu, nerijetko je nailazio na poteškoće te je zbog toga odlučio da u uvodu Zakonika objavi svoj princip kodifikacije, kao i metod kojim se služio prilikom izrade ovoga Zakonika.

---

¹⁵ Vidi: Petar Đ. Stojanović: *Nastajanje savremenog prava u Crnoj Gori (1850-1900)*, CANU, Titograd, 1991, 173.

¹⁶ Vidi: Zoran P. Rašović: op. cit, 161.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Vidi: Zoran P. Rašović: op. cit, 163.

Izradu bilješke koja bi nosila takva i slična objašnjenja, podržavali su i njegovi berlinski konsultanti.¹⁹

Atipičan je Bogišićev pristup izradi Zakonika, koji ne sadrži obiman opšti dio, kao što je to bila praksa u drugim sličnim pravnim spisima toga vremena. Iz toga razloga, u šestome dijelu imamo odredbe koje, prema nepisanim pravilu, pripadaju opštem dijelu građanskih zakonika, npr: odredbe o nazivu i sadržaju zakonika²⁰, o imanicima²¹, o stvarima u imovini²², o imaništvu²³, o mjerenju i računanju vremena u imovinskim poslovima²⁴. Uveliko se Bogišić trudio da svoj Zakonik načini tako da ide na ruku sudijama „iz naroda“, koji su, iako bez pravničkoga obrazovanja, bili dobri poznavaoči običajnih normi i pravila. Jer, kako objašnjava Rašović: *objašnjenja, određenja i dopune ovih instituta se nijesu mogli prepustiti pravnoj doktrini, imajući u vidu stanje stvari u Crnoj Gori onoga vremena.*²⁵

Inspiraciju za šesti dio OIZ-a Bogišić je našao u nekoliko pravnih izvora, Justinijanovim *Institucijama*, dvijema glavama na kraju pedesete knjige *Pandekta*, u *Corpus Iuris Fridericianu*, u *Einleitungu*, u engleskoj legislativnoj praksi, u građanskim zakonicima američkih država, posebno u kalifornijskom i, na kraju, u *Srpskom Građanskom Zakoniku*.²⁶

Zakonjače

Zakonjače je naziv koji se koristi u literaturi za označavanje osmoga razdjela šestoga dijela Bogišićevog OIZ-a. Naime,

---

¹⁹ Vidi: Zoran P. Rašović: op. cit, 165.

²⁰ Član 767-770.

²¹ Član 801.

²² Član 802-810.

²³ Član 953 i 954.

²⁴ Član 978-986, OIZ-a.

²⁵ Zoran P. Rašović: op. cit, 166.

²⁶ Vidi: Zoran P. Rašović: op. cit, 159.

zakonjače predstavljaju korpus *pravničkih izreka i postavki* koje ne predstavljaju ni preinaku zakona, još manje njegovu zamjenu ali, ističe Bogišić, predstavljaju *objašnjenje razuma i smisla* zakonskih odredbi OIZ-a.

Nadopuna zakonskih odredbi, koja je činila osnovu *Zakonjača*, je u građanskim zakonicima predstavljala odveć posebni dio koji nije bio predmet interesovanja zakonodavca, već podučavatelja prava. Zbog prilika u kojima se nalazila tadašnja pravna praksa Crne Gore, M. Šuković ističe da postoje dva osnovna argumenta za postojanje ovakvog posebnoga dijela u OIZ-a i to: *prvim da u CG ne postoji pravna škola*, i drugim *da se objašnjenja ne miješaju sa zakonskim naređenjima Zakonika*.²⁷

Ovoj tvrdnji se može pridodati još jedan argument. Naime, tadašnje prilike u Evropi i na Balkanu su svjedočile proces modernizacije i preoblikovanje pravnih oblića, te se pred kodifikatora (Bogišića) otkrio i problem razumijevanja odredbi OIZ-a. Da je OIZ i Bogišićev anagžman specifičan kulturni fenomen koji bilježi istorija zakonodavstva, nije potrebno posebno isticati. Šuković, u svojem radu, navodi sljedeće: *Svojim izuzetnim kvalitetom Zakonik je ime CG i vrh njene pravne kulture pronio, u posljednjoj deceniji XIX vijeka, širom Evrope i do Japana. Pronosi ga i dalje*.²⁸ Broj prevoda Opšteg imovinskog zakonika, kao i njegovo izučavanje od strane stranih teoretičara prava je dovoljna potvrda veličini imena Valtazara Bogišića. Toj tvrdnji ide u prilog i zaključak do kojeg je u svome radu *Državno-pravna istorija Crne Gore* došla Lj. Jokić: *preveden je na 5 jezika da bi u staroj Jugoslaviji, između dva svjetska rata, bio primjenjivan više i češće nego ostala dva tada važeća građanska zakonika – Srpski i Opšti austrijski*

---

²⁷ Vidi: Mijat Šuković: *Istorija zakonodavstva Crne Gore 1769-1916*, CID i Pobjeda, 2006, 172.

²⁸ Vidi: Mijat Šuković: op. cit, 189.

zakonik. Time se ostvarila intimna želja knjaza Nikole da takvom uspjelom kodifikacijom podigne ugled svoje male i zatvorene zemlje u očima cijele kulturne Evrope.²⁹

Originalnost koju bez izuzetka ističu teoretičari se najjasnije prepoznaje upravo u ovom osmom razdjelu šestoga dijela OIZ-a. Jezik, stil i obličje ovih članova (od 987 do 1031) su sinergija pravne tradicije, tendencija pravnih praksi u Evropi i crnogorskoga narodnoga duha. Šuković navodi da ovaj dio OIZ-a predstavlja *prvorazredni izvor za proučavanje ne samo pravne misli već i kulturne svijesti, kulture življenja u CG u drugoj polovini XIX vijeka i prvim decenijama XX vijeka.*³⁰

Ključ za razumijevanje prirode izreka iz osmog razdjela šestog dijela OIZ-a, trebalo bi potražiti u Bogišićevom stavu o 35 pravnih izreka sa kraja Kalifornijskog Građanskog Zakonika iz 1872. godine. U tom smislu Bogišić primjećuje: *Tako u građanskom zakoniku Kalifornije ne samo da se na jednom mjestu objašnjavaju nove skovane riječi, nego na kraju zakonika ima osobita part sa 35 članaka koji izlažu nekoliko maxims of jurisprudence - opštih pravila građanskog prava, koja opominje En abrege pomenutoj poslednjoj tituli Pandekta De (diversis) regulis iuris.*³¹

Dakle, izreke sa kraja Opšteg imovinskog zakonika mogu se shvatiti kao najopštija pravila koja se primjenjuju na brojne institute, na prvome mjestu stvarnoga i obligacionoga prava, ali i ustavnog prava. Rašović ističe da su gotovo sve izreke zapravo ritmom poslovice izražene *regulae iuris.*³² Njih možemo tumačiti i kao uputstvo sudiji da na pravi način dođe do stvarnoga, suštinskoga značenja pravnoga pravila iz prethodnih

---

²⁹ Ljiljana Jokić: *Državno-pravna istorija Crne Gore*, NJP Pobjeda, Podgorica, 2002, 117.

³⁰ Vidi: Mijat Šuković: op. cit, 188.

³¹ Navedeno prema: Zoran P. Rašović: op. cit, 188.

³² Vidi: Zoran P. Rašović: op. cit, 189.

pet djelova Zakonika. Izreke s kraja OIZ-a su zakonska osnova za sudijsku jurisprudenciju³³, kojima se izbjegava mehanička primjena zakonskog pravila, s jedne strane, a sa druge se pospješuje stvaralačka uloga sudije.

Uloga zakonjača u OIZ-u

Ovaj razdio sadrži 45 članova koji na lapidaran i zgrušan način čine jedinstvenu zbirku pravnih izreka koje imaju ulogu pravila, postavke koje, kako Bogišić ističe, nijesu zakoni niti zakone mogu izmijeniti, ali predstavljaju ona jedinstvena pravnička načela kojima se Bogišić pokazuje kao jedinstveni podučavatelj prava, a ne samo zakonopisac zakonodavnog angažmana.

Uloga ovoga dijela je skicirana od strane samoga Bogišića, i drugu ulogu osim te možemo razmatrati u širini konteksta koji sa sobom nose slične pravničke izreke. Istorijski kontekst nam nameće odgovor da je uloga Zakonjača razumijevanje zakona, kako od strane onih koji primjenjuju zakone, tako i onih na koje se primjenjuje zakon. Kako je OIZ predstavljao prvi moderni zakonik u Crnoj Gori i uslovio brz razvoj, zbog prilika koje je stvorio (ustavnosti)³⁴, tako nam se otkrivaju već iznešene tvrdnje da su istorijske prilike tadašnjice mogle jedino u potpunosti valjano i bez većih pravnih zastoja prihvatiti i u praksi Zakonik kojeg prate pravna pravila kojima se valja voditi, i koja će predstavljati smisao i razum zakona.

Istorijski kontekst nam otkriva još jednu ulogu Zakonjača. *Iako je tvrda riječ postala davna prošlost u crnogorskom pravnom poretku*³⁵, tradicija i narodni duh su i dalje držali do

---

³³ Vidi: Zoran P. Rašović: op. cit, 190.

³⁴ Vidi: Ljiljana Jokić: *Istorija prava*, IVPE – Cetinje, Podgorica, 2009, 324.

³⁵ Vidi: Branko Pavićević: *Stvaranje crnogorske države*, CID, Podgorica, 2007, 175.

svoje jedinstvene, individualne, nespornive želje da se zakon mora uobličiti prema običaju, što je Bogišić i učinio. Šuković dobro zaključuje da ovaj Zakonik karakteriše crnogorska originalnost i prstonarodnost.³⁶ Običajne norme, bez obzira na svoju dominantnu praktičnu realizaciju, su uvijek imale okvir narodnog duha tradicionalne mudrosti, koja je u Bogišićevim Zakonjačama u potpunosti racionalizovana i pravnom tradicijom oblikovana.

Istorijski kontekst je uslovio i da se ostvari sinergija između tradicionalnog pogleda na pravo, ali ne odstupajući od savremenih (tadašnjih) pravnih poredaka Evrope, te su Zakonjače odjek tradicionalnog u samom OIZ-u, ali opet, gledajući na njih kao na osnov pravnih pravila, postaju jedinstven savremeni korpus pravne nauke. Prvorazredni su izvor za proučavanje *ne samo pravne misli već i kulturne svijesti, kulture življenja u CG u drugoj polovini XIX vijeka i prvim decenijama XX vijeka*, kako navodi Šuković.³⁷

Istorijski kontekst koji otkriva ulogu Zakonjača nam otkriva i sociološki, koji se ogleda u već skiciranom da se tadašnja društvena struktura, koja nije imala adekvatno pravno obrazovanje i koja doživljava sociološke preoblike, morala najadekvatnije prihvatiti i saživjeti sa smislom i razumom zakona. Kako je didaktički karakter dominantan u Zakonjačama, uviđamo da nam taj sociološki kontekst otkriva i didaktičku ulogu svih 45 članova ovoga razdjela. Sociološki fenomen koji se uspostavlja u novonastalom pravnom okviru OIZ-a čini svakoga pojedinca svjesnim i angažovanim poznavaoцем suštine pravnih odredbi Zakonika; navedeno određuje da su Zakonjače imale i pravno-antropološku ulogu,

---

³⁶ Vidi: Mijat Šuković: *Istorija zakonodavstva Crne Gore 1769-1916*, CID i Pobjeda, 2006, 129.

³⁷ Vidi: Mijat Šuković: *Istorija zakonodavstva Crne Gore 1769-1916*, CID i Pobjeda, 2006, 188.

oblikujući svakoga pojedinca kao mogućeg razumjevaoca smisla zakona.

Pravni kontekst nam otkriva, i u Zakonjačama i u cjelokupnom OIZ-u, težnju saglasja običaja i zakona, što Zakonjače čini jedinstvenom sponom koja je reprezent uobličavanja običajnoga prava do mjere teorije običajnog prava. Dvosmjerno razumijevanje, na koje je toliko stavljao akcenta Bogišić, predstavlja jedinstveni epistemološki kontekst, te ona didaktička uloga sa pravnim kontekstom čini jedinstvenu saznajnu ulogu Zakonjača.³⁸ Nijesu Zakonjače tek nabacane pravne izreke kojima želi Bogišić zabilježiti poglede na određene pravničke fenomene, već jedinstvena „prolegomena za buduće zakone“.

Treba istaći da uloga Zakonjača, iako višestruka, nema prirodu normativnoga, što i sam Bogišić ističe, ali imaju snažnu i zgrušanu strukturu pravnih načela koje su do te mjere podlegle procesu univerzalizacije da čine jedinstveni fenomen filozofičnosti prava V. Bogišića. *Ove izreke i postavke, očigledno je to, napisane su normativno, oblikom i ritmom poslovice, jezgrovito, lijepo po izrazu, razumljivim jezikom za narod.*³⁹ Govoreći savremenim jezikom, u pravnom kontekstu ovaj razdio ima poučni karakter, i obuhvata objašnjenja, određenja i dopune.

U teorijskom okviru, uloga Zakonjača je predstavljanje načela koja se predstavljaju kao produkt induktivne razrade samoga zakonika, jer V. Bogišić gradi OIZ suprotno od tadašnje prakse; one predstavljaju logičan ishod induktivnog oblikovanja koji je kod njega pratio metod apstrahovanja. V. Bogišić Zakonjačama prkosi stavovima Montesekjea i Bekona, i sinergiše djelovanje zakonodavca i kao učitelja i kao davaoca zakona.⁴⁰

³⁸ Vidi: Petar Đ. Stojanović: *Nastajanje savremenog prava u Crnoj Gori (1850-1900)*, CANU, Titograd, 1991, 173.

³⁹ Mijat Šuković: op. cit, 175.

⁴⁰ Vidi: Mijat Šuković: op. cit, 172.

Kako je nesporna vitalnost zakonjača u tradiciji zakonodavstva, ne samo Crne Gore nego i šire, uviđamo da je njihova uloga objašnjiva i sa kulturno-pravnog aspekta posmatranja. Osim toga, sam kulturni značaj prvenstveno zbog poslovičnog karaktera i kratkoće predstavljaju jedinstveno ne samo pravno nego i moralno načelo, iz kojega provijava mudrost crnogorskoga etosa.

Značaj Zakonjača

Kad je u pitanju značaj Zakonjača, M. Šuković ističe da: *Vrijednost, funkcionalnost i značaj njihovu opredjeljuje njihova sadržina, koju odlikuju: istinitost i pravednost, preciznosti i jasnoća, poslovični ritam koji ih čini privlačnim, prihvatljivim i daje im trajnu vitalnost.*⁴¹ Ovo nas navodi na zaključak da se značaj Zakonjača prvenstveno ističe njihovim sadržinskim planom. Taj sadržinski plan nije nastao nauštrb kratkoće izreka, već je njihova kratkoća odlika preciznosti.⁴² Funkcionalnost je obojena širokom primjenom u teoriji, ali i u pojmovnom razlučivanju zakonodavne prakse. I sadržina i funkcionalnost izreka u Zakonjačama nam otkriva značaj istih.

Prvenstveno, one nam nude jedinstven uvid u sinergiju tradicije običajnog prava i modernog prava. Svjedočanstvo su samog običajnog prava u Crnoj Gori, što je detaljno istražio Bogišić anketiranjem.⁴³ Predstavljaju odrednicu u istoriji crnogorskoga zakonodavstva, ali i prekretnicu u njegovom razvoju. One predstavljaju refleks rimskoga prava koji se dominantno prepoznaje upravo u ovome dijelu OIZ-a. Njihov značaj se nadalje može skicirati u dvije dominante: čuvanje

---

⁴¹ Mijat Šuković: op. cit, 178.

⁴² Ibid.

⁴³ Vidi: Branko Pavićević: *Stvaranje crnogorske države*, CID, Podgorica, 2007, 57.

starog (običajnog) modela i postuliranje sistemskog pravnog određenja. Kako je Bogišić u Zakonjačama postulirao da se *ne sudi po primjeru* već po zakonu, ovo je instanca na kojoj se zasniva cjelokupni sudski sistem u evropskokontinentalnome sistemu sudstva.

Značaj se Zakonjača ogleda i u postuliranju ambijenta za razvoj ustavnosti, koji će se kasnije ubrzano razvijati. Na kraju, višeslojnost sadržine izreka u Zakonjačama i njihov značaj u zakonodavstvu i za razvoj pravne misli se ogleda u neizostavnosti u svim istorijama zakonodavstva. U teorijskim angažmanima njihov značaj se ogleda u stalnom bogaćenju razumijevanja pravnih normi, ali i u razumijevanju i primjeni pozitivnog prava.

Da se zaključiti da je njihov značaj integralan u razvoju pravne svijesti, pravne kulture i u oblikovanju filozofije prava.

Zaključak

Na kraju rada, još jednom ćemo skrenuti pažnju na zaključke do kojih smo došli, koji idu u prilog rasvjetljavanju uloge i značaja Zakonjača u Opštem imovinskom zakoniku za knjaževinu Crnu Goru, Valtazara Bogišića. Nakon petnaestogodišnjega rada na tome projektu, Bogišić je stvorio djelo koje je napravilo bitan korak u tadašnjoj pravnoj tradiciji i praksi. Istovremeno, njegov Opšti imovinski zakonik umnogome je uticao na pravničke spise slične prirode na crnogorskoj pravnoj sceni.

Strukturu Zakonika čini šest cjelina (djelova), od kojih je u radu akcenat stavljen na šestu, koja donosi objašnjenja, određenja i dopune prethodnih članova. Istakli smo da je sam Bogišić uviđao potrebu postojanja takvoga dijela u Zakoniku, kako bi ga učinio pristupačnijim za primjenu. U svemu tome, od velike koristi mu je bilo i to što je bio vrsni poznavalac crnogorskoga mentaliteta i crnogorskoga govornoga izraza,

kojim se služio pišući Zakonik. U svemu tome evidentna je njegova težnja da Zakonik i odredbe koje on donosi učini razumljivijim običnome čovjeku, čovjeku iz naroda.

U svome radu, Bogišić je krenuo metodom koja dotad nije bila popularna u evropskoj pravnoj praksi. Naime, on se služio induktivnim metodom, polazeći od pojedinačnoga ka opštem. Kao produkt takvoga rada nastaje Opšti imovinski zakonik, koji predstavlja ne samo specifičan pravni, već i specifičan kulturni fenomen u istoriji crnogorskoga naroda i države. Zakonik je sinergija pravne tradicije, tendencija pravnih praksi u Evropi i crnogorskoga narodnoga duha.

Istorijski konteskt uloge Zakonjača daje nam uvid u to da se Bogišić držao crnogorskoga običaja, na čijim temeljima se gradi pravna praksa na tome terenu, vodeći računa o specifičnim uslovima života i nedostatku pravno obrazovanih ljudi. Zakonjače su, pored istorijskog i socijalnog aspekta, odigrale i veliku pravno-antropološku ulogu. Naime, Bogišić je svojim Zakonjačama omogućio da svaki pojedinac može razumjeti smisao zakona. Kada je u pitanju pravni kontekst, Zakonik predstavlja jedinstvenu pravnu tvorevinu u crnogorskoj pravnoj istoriji, čiji su uticaji i danas evidentni.

U Zakonjačama se očituje pravno i moralno načelo, obojeno specifičnim crnogorskim duhom. Sadržina i funkcionalnost izreka, koje prate osnovni normativni tekst Zakonika, otkrivaju nam značaj istih. Zakonjače predstavljaju svojevrsno svjedočanstvo tradicije običajnoga prava u Crnoj Gori. Bogišić je, svojim radom, napravio prekretnicu u razvoju crnogorskoga zakonodavstva, stvorivši ambijent za razvoj ustavnosti na ovome terenu.

Na osnovu svega navedenog, možemo zaključiti da Opšti imovinski zakonik, naročito zahvaljujući šestome dijelu u kojem se nalaze objašnjenja i dopune, predstavlja neprikosnoveni spomenik pravne tradicije crnogorskoga naroda, ali i svojevrsnu

sliku kulture življenja na ovome terenu. Uloga i značaj Zakonjača u Bogišićevom Zakoniku gotovo su nemjerljivi, ako uzmemo u obzir da čine novinu u crnogorskoj pravnoj kulturi, ali i kamen temeljac nastajanju budućih pravnih akata u Crnoj Gori. U prilog značaju Zakonjača, ali i OIZ-a uopšte, ide činjenica da su ukorijenjene u rimskome pravu, koje predstavlja najrazvijenije pravo antike, a čiji su pojedini instituti održali svoju relevantnost i danas. S druge strane, primjena Bogišićevih pravnih izreka u pozitivnom pravu Crne Gore, svjedočanstvo su svestremenosti ovoga pravnoga djela.

Literatura:

- Bogišić, Valtazar: *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, JAZU, Zagreb, 1872.
- Čulinović, Ferdo: „Novo o djelu Valtazara Bogišića“, u *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti*, HAZU, 5, 1963, 457-464.
- Jokić, Ljiljana: *Državno pravna istorija Crne Gore*, NJP Pobjeda, Podgorica, 2002.
- Jokić, Ljiljana: *Istorija prava*, IVPE - Cetinje, Podgorica, 2009.
- Jovanović, Jagoš: *Istorija Crne Gore*, CID, Podgorica, 1995.
- Luković, Miloš: *Bogišićev zakonik: priprema i jezičko oblikovanje*, SANU, Beograd, 2009.
- Pavićević, Branko: *Stvaranje crnogorske države*, CID, Podgorica, 2007.
- Rašović, Zoran: *Bogišićeve pravne izreke*, CANU, Podgorica, 2016.

-
- Stojanović, Petar: *Nastajanje savremenog prava u Crnoj Gori (1850-1900)*, CANU, Titograd, 1991.
  - Strohal, Ivan: *Valtazar Bogišić*, TDT, Zagreb, 1908.
  - Šuković, Mijat: *Istorija zakonodavstva Crne Gore 1769-1916*, CID i Pobjeda, 2006.
  - *Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru*